

Ami Hárynak is sok...

Gáspár Antal és kortársainak politikai karikatúrái.

Kiállítási katalógus, kArton Galéria, 2005

KÉSDOBÁLÓ PARLAMENT

Gáspár Antal (1881-1959) és kortársainak politikai karikatúrái

A politikai karikatúra egyidős a polgári nyilvánosság intézményrendszerének kialakulásával, a

sajtó- és szólásszabadság eszményének megszületésével. Rajzolói nem a hatalom képviselői, hanem a szabad polgár szószólói, akik képeiken egy tágabb közösség véleményének adnak formát. Hatalmuk közvélemény formáló erejükből ered, hiszen képeik a sokszorosítás révén ezrekhez jutnak el. Ők a közösség döntéshozóira már nem úgy tekintenek, mint a földöntúli hatalom birtokosaira, hanem olyan választott képviselőkre, akiknek minden lépése a nyilvánosság ellenőrzése alatt áll. A jó politikai karikatúra "időzített bomba", leleplező erejű vádirat, amely a kíméletlen szatíra eszközével, egyetlen jól eltalált képi ötlettel képes rávilágítani a közéleti események visszásságaira. Nem magasztal és nem istenít, beszédmódja a bíráló kritika. Nem ismer tekintélyt, sem mellébeszélést. Kocogh Ákos megfogalmazása szerint: "sosem körmondatokban, hanem tőmondatokban beszél. Két pontot választ s közöttük a legrövidebb utat, az egyenest". Nyíltsága, elfogulatlansága éppen ezért kínos vagy egyenesen veszedelmes a hatalom képviselői számára. Fölényes pimaszsága, csibészes szemtelensége természetesen irritálja a politikai hatalom birtokosait, akiknek működése a feltétlen tekintélytiszteleten alapul. Ennél fogva a politikai karikatúra története bővelkedik betiltásokban és üldözésekben. E képeken keresztül egy adott korszak sajátos történelmi görbe tükrökre rajzolódik ki, ami olykor fényévnyi távolságban áll az iskola történelemkönyvek higgadt elbeszéléseitől. Hitelességéből azonban egy csipetnyit sem von le szatírja, sőt a olykor úgy tűnhet egy groteszk világ tükrözésének egyedüli autentikus eszköze a karikatúra. Hasonlóképpem látta ezt Felek György is 1910-ben: "a kacagó művészet karikatúra és karikatúra a kétségbeesés művészete. Azonkívül karikatúrának mondjuk még némelykor a tárgyilagos világlátás visszaadását is."

Az első illusztrált hazai élclapot Charivari címen 1848-ban Szerelmey Miklós alapította, aki a reformkori új típusú vállalkozó-értelmiség jellegzetes képviselőjeként egyszerre volt lapja kiadója, szerkesztője és rajzója. Képeinek egy része közvetlenül követte a politikai szatíra klasszikus úttörője, a francia Honoré Daumier rajzait. A szabadságharc erős lökést adott a műfaj hazai fellendülésének, a sajtószabadság hatására szatirikus képes röplapok sokasága árasztotta el hazánkat. E rövid időszakot követően a közéleti élclap csak egy évtized múltán, az osztrák abszolutizmus enyhülésével éledt fel újra, a kiegyezést követő politikai konszolidáció pedig az élclapok valóságos elburjánzását eredményezte. Ám a növekvő kereslet ellenére a karikatúra sajátos műfajában járatos rajzó alig akadt. A bécsi és müncheni akadémiákon képzett művészeink jobbára csak pályájuk kezdetén, megélhetésük fedezésére vállaltak újságrajzolást, később pedig a nemzeti művészet kidolgozásának programja nemesebb és impozánsabb feladatokkal várt rájuk. Az 1870-es évek végéig a politikai karikatúra "koronázatlan királya" Jankó János volt, aki – lemondva nagyreményű művészpályájáról – teljességgel a gúnyrajz efemer műfajának szentelte magát. Fénykorában Jankó hetente mintegy fél tucat – ellenkező politikai alapállású – élclap karikatúráit rajzolta. Mellette csak Karel Klic és valamivel később Homicskó Atanáz képeivel találkozhatott a közönség. Rajzaik hűségesen követték a közéleti gúnyrajz német hagyományait. Kompozícióikat részletező, a környezetet, ruházatot is aprólékosan kidolgozó látásmód jellemezte, amelynek groteszk hangvételét csak az ábrázoltak aránytalanul nagy feje, eltúlzott gesztusai és az eredeti, "blickfangos" képi ötlet adta. Utóbbi rendszerint az újság szerkesztőitől vagy az olvasóktól eredt, akiknek minden részletre kiterjedő leírásait követték a rajzoló. Mai szemmel nézve kissé nehézkes, képrejtényszerű látásmódjuk jól tükrözte a 19. század verbalizálható képi eszményét.

Az 1889-ben Kalocsán született Gáspár Antal jól ismerte ezt a rajzstílust. Gyermekkorában ő is a Borsszem Jankó, az Üstökös és a Bolond Istók gúnyképein találkozhatott a gúnyképek bizarr világával. Visszaemlékezései szerint, már az iskolában is javarészt a számpadban üldögélt, ahol végre átadhatta magát a "firkálásnak". Ez a "firkálás" hamarosan élethivatásává vált. 12 évesen már a Gyermekújság rajzoló munkatársai között volt és egy évvel később a neves Kakas Márton is közölte karikatúráit. (Igaz, utóbbihoz csak inkognitóban, közvetítő futárfiúként merte elvinni Gáspár saját rajzait.) A századforduló a magyar karikatúra megújulását hozta. A nyolcvanas évektől sorra tűntek fel az élclapok szerkesztőségeiben a müncheni, párizsi akadémiákon tanult képzőművészek, akik immár európai tapasztalatokkal, nagyfokú mesterségbeli tudással és harcos újíto kedvvel vették be a sajtó birodalmát. A nyugati igazodású, modern szemléletű élclapok úttörője az 1883-ban indult Pikáns Lapok (Magyar Figaró) volt, amelynek rajzolói között már megjelent Fényes Adolf és Linek Lajos neve is. A müncheni magyarok köréből lépett később az újíto k közé Faragó József és Garay Ákos. A tizes évek legmodernebb szatirikus lapjai a Fidibusz és az Április lapjain már egyértelmű volt a modern szecessziós, expresszionista áramlatok térhódítása. Sassy Attila, Major Henrik, Bíró Mihály, Pólya Tibor, Vértess Marcell vagy Hermann Lipót rajzai eleven és eredeti módon, lényegretörő vonalrajzzal, abszurd képi ötletekkel újították meg a századforduló realista hagyományú karikatúráját.

Gáspár Antal született rajztehetsége nehezen viselte el az intézményes képzés béklyóit. Az Iparrajziskolában csak rövid időt töltött. Hamarosan olyan országos élclapok keresett rajzolója lett mint a Borsszem Jankó, a Herkó Páter, az Üstökös, a Magyar Figaró és a Mátyás Diák. Első éveinek munkáiból 1908-ban Linek Lajossal és Polgár Mártonnal közös kiállításon mutatkozott be az Upor Kávéházban, ami karikatúra-tárlat lévén nagy feltűnést keltett a közönség körében. A világháború és a forradalom az ő pályáját is derékbe törte, öt évet töltött a fronton, majd bal oldali szimpátiája miatt ő is jobbnak látta, ha a fehérterror elől külföldre menekül.

Az emigráció szabályosan megtizedelte a századfordulón oly bízatóan felpezsgő magyar karikatúra műfaját. Külföldön folytatta munkáját Major Henrik, Dezső Alajos, Korber Leó, Gedő Lipót, Vértess Marcell és Bíró Mihály. Rajztudásuk és humoruk világszerte keresett "exportcikké" tette a magyar karikatúrát, amelyért Európa és az Egyesült Államok legjelentősebb sajtótermékei versenyeztek. Gáspár Antalnak jelentős bécsi és berlini lapok kínáltak munkát, de ő azon kevesek között volt, akik a politikai helyzet enyhülését látva hazajöttek. A két háború közötti időszak nem kedvezett az élclapoknak. A századforduló egyetlen neves lapja sem indult újra, karikatúrákat szinte kizárólag csak a napi- és hetilapok közöltek. Gáspár 1925-től újra Magyarországon dolgozott és rövidesen a legkeresettebb és legismertebb politikai karikatúristává vált. 1930-1934 között a Pesti Hírlap, majd három éven át a Budapesti Hírlap állandó munkatársa volt, majd 1937-től a háború végéig ismét a Pesti Hírlapnak dolgozott, miközben rajzai az Esti Kurír, a Függetlenség, a Friss Újság és az Esti Újság lapjain is megjelentek. Mivel karikatúráit kivétel nélkül fővárosi vagy országos terjesztésű napilapok közölték, Gáspár közéleti élcei egy nemzedék politikai látásmódját formálták. Mellette többen is foglalkoztak politikai-közéleti karikatúrával, köztük Gerő Sándor, Mocsay Béla, Forrai Zoltán. Rajzaik stílusa, kritikájuk hangvétele Gáspáréhoz hasonlóan mérsékelten modern és mértéktartóan kritikus volt.

A kényszerű nyugat-európai kalandozások évei jótékony hatással voltak Gáspár Antal rajzstílusára. Paulini Béla visszaemlékezései szerint a század első éveiben képei még olyannyira szolgálaiak követték a Jankó-féle látásmódot, hogy sokan azt hitték rajzolójuk egy "szélütött kezű rajzmatuzsálem". Hazatérése után azonban friss és modern képek sokaságával jelentkezett: "S jó néhány évvel utóbb, a java-férfi Gáspárból kirobbant egy remek, hetyke-fürge legény, mint a kismókus, az odvas fából, úgy ugrott ki. Anyyira az egyik napról a másikra változott át, hogy olyannak tűnt, mintha valamely varázsló cserélte volna ki, kezestül, de a szívét, az agyvelejét is. Egyszerre minden modern lett, friss és hallatlanul szellemes." Gáspár újszerű karikatúráit könnyed vonalrajz, eredeti térképzés, szürreális képzettársítások sokasága jellemezte. Ritkaságszámba ment, hogy mind a képi ötleteknek, mind a frappáns feliratoknak egyedül ő volt a szerzője. "Először elolvasom a lapokat, keresek valami témát, aztán beretválkozni kezdek s mire kész vagyok, kész van a rajz is minden apró részletével. Csak le kell ülni lerajzolni." – nyilatkozta munkamódszeréről 1934-ben az Est riporterének. Gáspár maga legnagyobb elismerésének azt tartotta, hogy Rákosi Jenő, a Pesti Hírlap szerkesztője egy alkalommal azt mondta, nem egy vezércikkéhez Gáspár rajzaiból merítette az ötletet. Az Est tudósítója egyébként eképpen jellemezte a rajzoló: "Jólvasalt, mint egy miniszteri tanácsos, kopasz, mint egy tudós professzor és az arca, szeme, szája olyan izgatott-élénk, mint egy... mint egy újságíróé." Gáspár megjelenése valóban nélkülözött minden polgárpukkasztó külsőséget, visszavonultan élt Dunára néző lakásában, életét kitöltötte a rajzolás.

Rajzai javarészt a napi kül- és belpolitikai eseményekhez kötődtek, így nem nélkülözhatték a személyeket megnevező feliratokat. Két háború közötti karikatúráit többnyire barokkos zsúfoltság jellemezte, amelynek főszereplői a zaklatott belpolitikai élet sebesen váltakozó kormányai, képviselői, közéleti emberei voltak, akik nem csak Gáspár rajzain, de a való életben, a közember számára is alig átlátható csatározásokba merültek. Sikerét kiegyensúlyozott, kultúrált beszédmódjának köszönhette, amelyben nyoma sem volt a politikai vagy forradalmi dühnek. Nem megváltoztatni, csupán tükrözni kívánta a mindennapi politizálás visszasságait, látásmódját inkább elnéző humor, mint maró gúny jellemezte. A zaklatott külső és belső viszonyok között új életet kezdő csonka ország számára ez a sosem bántó, jobbító hangnem elismerésre talált. "Ez a kritika pedig minden alkalommal szabad és független, szókimondó és befolyásolhatatlan, de ugyanakkor sohasem sértő, mindenkor meglepő és ha melegszívvel korholó is, de szeretettel simogató is." – írta rajzairól a Budapesti Hírlap 1934-ben. Gáspár élceinek középpontjában többnyire a pártpolitika állt, a Bethlen-éra új gazdasági fellendülést ígérő programja, a Károlyi-kormány felemás népjóléti intézkedései, Gömbös Gyula hatalomátvételét követően az Egységes Párt széthullása. Mondandóját Gáspár olykor találó képzőművészeti "kerettémákba" illesztette, így utalt a Laokoón-csoport felidézésével a mindenkori képviselőházi választások körüli bonyodalmakra. Másutt szójátékokat formált képi történetekké, így kapott rajzi formát a düledező miniszteri szék foltozása, a késdobáló parlament vagy a struccpolitika. Közéleti tárgyú rajzain üres boltok jelzik a gazdasági világválság begyűrűzését, robotgép testesíti meg radikális adóemelést, bizzarr röntgengépen vizsgálja a belügyminiszter a névmagyarosító kérelmet benyújtó ügyfél nemzeti érzelmeit. Leginkább időtálló rajzai felülemelkednek a napi politika villongásain és egy vészterhes korszak szellemiségét raadják meg, mint egy 1938-as ruhatár képe, ahol türelmesen vár új gazdájára a huszárcsákó, darutollas csendőrkalap, cylinder és a királyi korona.

Tevékenysége széleskörű közéleti elismerést hozott Gáspárnak. 1930-ban egyéni kiállítás

keretében mutatta be rajzait, majd 1934-ben A magyar politika görbe tükre címen 300 rajzból álló válogatást adott ki karikatúráiból. Az 1940-es években rendszeresen részt vett a Magyar Újságrajzoló Művészek Egyesületének kiállításain. Bal oldali elkötelezettsége miatt 1945 után az új politikai hatalom bizalmát is élvezte. A fordulat évét megelőző rövid időszakban ismét számos politikai élclap indult útjára és Gáspár szinte valamennyi új lapnál nélkülözhetetlennek bizonyult. Rajzai megjelentek a Szabad Száj, a Pesti Izé, a Kossuth Népe, a Hírlap, a Ludas Matyi, a Fűrés, a Magyar Vasárnap, a Képes Figyelő, a Képes Hét, a Rádióélet és az Irodalmi Újság lapjain. 1950-ben – a karikatúrarajzolók közül elsőként – Érdemes Művész kiüntetést kapott. Ebben az időszakban több alkalommal viselte a Magyar Újságírók Országos Szövetségének elnöki tisztét. Életmű-kiállítását nem sokkal halála előtt, 1959-ben a MUOSZ székházában rendezték meg.

Révész Emese

Irodalomjegyzék

- Feleky Géza: A nemzetközi karikatúra kiállítás. Nyugat, 1910, I, 706-708.
- N. n.: Gáspár Antal kiállítása. Pesti Hírlap, 1930. január 10.
- N. n.: A magyar politika görbe tükre. Bethlentől Gömbösig. Az Est, 1930. május 27.
- N. n.: Karikaturakiállításra készül Gáspár Antal, aki már 12 éves korában Gáspár apó néven illusztrálta a magaköltötte gyermekmeséket. Esti Kurir, 1930. január 10.
- Magyar rajzolóművészek. Szerk.: Pérely Imre. Könyvbarátok Szövetsége, Budapest, 1930.
- A mű és alkotója, A magyar festészet és szobrászat írásban és képben. Szerk.: Csókássy István. Budapest, 1933, 83-84.
- Gáspár Antal: A magyar politika görbe tükre. Budapest, 1934.
- N. n.: Gáspár Antal rajzai a Budapesti Hírlapban. Budapesti Hírlap, 1934. június 3.
- Szegi Pál: A karikatúra. Széljegyzet Gáspár Antal politikai karikatúráihoz. Fényszóró, 1945/12.
- D.: Gáspár Antal. Világ, 1949. március 27., 4.
- (szegi): Magyar karikatúra-művészet. Szabad Művészet, 1950, 503.

- Frank János: A harmadik Magyar Karikatúra-kiállítás. Szabad Művészet, 1951, 513-515.
- Szegi Pál: A 3. Magyar Karikatúra-kiállítás. Szabad Művészet, 1951, 546-551.
- Frank János: A magyar politikai karikatúra. 1867-1875. In: Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve 1951. Budapest, 1952, 90-102.
- (d. m.): Gáspár Antal emlékére. Magyar Nemzet, 1964. március 22.
- N. n.: Kilencven éve született Gáspár Antal. Új Tükör, 1979. április 8., 43.
- Kocogh Ákos: Vázlat a karikatúráról. TIT, Budapest, 1981.
- Buzinkay Géza: Borsszem Jankó és társai. Élclapok és karikatúrák. Corvina, Budapest, 1983.
- Botos János: A politikai humor 1945-1948. Reflektor, Budapest, 1989.
- Argejő Éva: A politikai karikatúrák a rendszerváltás után. Médiakutató, 2003, tavasz, 5-19.
- Takács Róbert: Nevelni és felkelteni a gyűlöletet. A Ludas Matyi karikatúrái az 1950-es években. Médiakutató, 2003, tavasz, 45-60.